

жовтому пісочку в перловому віночку зав'юся у таночку» [с. 174]. У Русалки Водяної два віночки: один більший, зелений, другий маленький, як коронка, перловий, з-під нього спадає серпанок [с. 171].

Отже, порівняння у творі Лесі Українки «Лісова пісня» є не тільки лінгвістичним компонентом тексту. Вони передають атмосферу народного життя, показують символічність окремих предметів і рослин, що оточують мешканців лісу і села, розкривають специфіку українського світосприйняття, тому є важливими аплікантами драми-феєрії, що потребують особливої уваги при перекладі іншими мовами.

Література

1. Жарких М. Англійський переклад «Лісової пісні» [Електронний ресурс]: Режим доступу: // ukrainka.name.uk/St
2. Леся Українка. Поезії. Лісова пісня. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 320 с.
3. Firtka.if.au/blog/view
4. Lesia Ukrainka. Forest Song // Percival Cundy. New York. Bookman Associates, 1950. 94 p.

УДК811.161.2 – 7.08 Леся Українка

ЛЕКСИЧНА ОПОЗИЦІЯ «МИТЬ — ВІЧНІСТЬ» В ІДІОСТИЛІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ: КОРПУСНОБАЗОВАНІЙ ПІДХІД

Юлія Лебеденко,

*кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри
української мови Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
(м. Харків, Україна)*

Оксана Таран,

*кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри
прикладної лінгвістики
НУ «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)*

У статті описано алгоритм корпуснобазованого дослідження лексичної опозиції «мить - вічність», входження її елементів до порівняльних конструкцій, а також у колокаціях. Дослідження

лексичної опозиції в ідіостилі Лесі Українки здійснено на тлі загальнономовного матеріалу.

Ключові слова: корпус, лексична опозиція, лексема, Леся Українка.

The article describes the algorithm of corpus-based study of lexical opposition «moment — eternity», the occurrence of its elements in comparative constructions, as well as in collocations. The study of lexical opposition in Lesya Ukrainka's idiosyle was carried out against the background of common language material.

Key words: corpus, lexical opposition, lexeme, Lesya Ukrainka.

Постановка проблеми. Одним із основних принципів категоризації світу людиною є бінарні пари та мисленнєві категорії (К. Леві-Стросс, В'яч. Іванов, Ю. Степанов, М. Толстой, В. Топоров, J. Bocheński, M. Danesi). Найбільшою мірою досліджено бінарну опозицію «свій-чужий»: як концептуальну опозицію в українськомовній картині світу (О.П. Дубчак), як семантична основа метафоризації соціальних явищ на матеріалі сучасної української прози (Т. Фудерер) та ін. Також предметом наукових інтересів лінгвістів стала опозиція «добро - зло»: у когнітивному аспекті як відповідні концепти (О. Богданова - на базі російської та французької мов; О. Соловійова - так само в зіставному аспекті, на матеріалі арабської та української фразеології; Г. Малунова - як складові концепту ЗНАННЯ на матеріалі «Антології Сократа»), у лексико-семантичному аспекті (О. Царенко - на матеріалі «Києво-Печерського Патерика»). Опозицію кольороназв «білий - чорний» було описано в зіставному аспекті на матеріалі української та російської фразеології (Ю. Даніленко), «світлий - темний» - в аспекті мовної концептуалізації (С. Мартінек), опозиції параметричних прикметників із просторовою семантикою в українській мові (Т. Щєбликіна), опозицію «там - тут» в українських літературних казках (В. Пилипак), семантичні опозиції українських топонімів і гідронімів (М. Курушина), дієприкметниково-дієслівні опозиції для перехідних змін дієслів та ад'єктивно модифікованих граматичних об'єктів на базі WORDNET (S. Fong).

Бінарну опозицію «ми́ть - ві́чність» досліджено лише у кількох працях: у лексико-семантичному аспекті - на основі української поетичної мови ХХ століття (О. Царук), у когнітивному аспекті - на матеріалі роману О. Стороженка «Марко проклятий» (Н. Павлюс) та на матеріалі драм Лесі Українки, проте в літературознавчому аспекті - у статті

Л.Б. Лавриновича (автор аналізує моделі часопростору з проекцією на аксіологічні домінанти Лесі Українки). Останнє дослідження становить для нас особливий інтерес. Комплексного студіювання лексичної опозиції «мить - вічність» в українській мові поки не було здійснено, саме цим і зумовлено звернення до цієї теми, у межах якої описуємо досліджувану опозицію в ідіостилі Лесі Українки.

Здійснити дослідження на великому масиві текстів за значний часовий проміжок найкраще дозволяє корпуснобазований підхід, який полягає «у використанні мовного корпусу переважно для представлення, перевіряння чи екземпліфікації теорії або описів, сформульованих без доступу до великих корпусів» [7, с. 65].

Джерельною базою послуговував Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) [2]. Такий вибір зумовлений тим, що цей корпус охоплює тексти періоду 1816 - 2019 рр., чого не мають інші корпуси, представлені переважно ХХ ст. Його репрезентативність зумовлена охоплюваним обсягом текстів - понад 40 тисяч текстів різних жанрів, близько 15 тисяч авторів. Крім того, корпус має не тільки метарозмітку, але й морфологічну та семантичну розмітку, що уможливорює різновекторні пошуки.

І. Лексеми «мить», «вічність» у мовній системі.

Основне поняття цієї розвідки - лексичну опозицію - визначаємо як протиставлення двох однорідних за частиномовною приналежністю лексем, що містять у денотаті протилежні семи та виражають бінарне семіотичне протиставлення.

Семно-компонентний аналіз лексеми «**МИТЬ**» (1 ЛСВ) за СУМ-20 [6] засвідчив експлікацію лише ядерних сем денотативно-сигніфікативного макрокомпонента: *«дуже короткий проміжок часу», «момент»*. Аналіз наведених у СУМ-20 мовних кліше й фразеологізмів із компонентом «мить» показав, що найчастіше цей короткий проміжок часу визначається як хвилина, тобто 60 секунд, також *мить* — це поняття, яке може бути конкретизоване й обчислене: *єдина, перша, якась, та мить*.

Дефініція лексеми «**ВІЧНІСТЬ**» (2 ЛСВ) у СУМ-20 [6] виявляє семи ядра: денотативно-сигніфікативного макрокомпонента (*«плин часу», «безконечність», «нескінченне у часі існування матеріального світу», «дуже довгий час», «віки», «пам'ять про когось у віках»*), а також емпіричного (*«не має початку», «не має*

кінця»). Наведені в словниковій статті фразеологічні варіанти експлікують додаткові семи стрижневого компонента: вічність у зіставленні з такими поняттями, як *сон, вік, небуття*.

II. Лексеми «мить», «вічність» у мовленні. З метою з'ясування латентних і потенційних сем, які можуть бути реалізовані в мовленні, було здійснено дистрибутивний аналіз порівняльних конструкцій з компонентами «мить», «вічність» у ролі як компарандума, такі компаратума. Саме порівняння, а не колокації були обрані з тих міркувань, що вони експлікують найяскравіших носіїв ознак *миті, вічності*. У корпусі ГРАК це дозволяє зробити CQL-конструктор, у якому прописуємо необхідні теги, що реалізують пошукові запити для таких конструкцій:

1. «Іменник+як+мить» (компаратум): CQL-запит [tag=«noun.*»] [word=«як»] [lc=«мить»]. Отримано 5 результатів: **час** як мить, [котра завжди вічна]; **час** як мить *та вічність*; **час** як мить; **людське життя** як мить; **вічність** як мить.

2. «Мить+як+іменник» (компарандум): CQL-запит [lc=«мить»] [word=«як»] [tag=«noun.*»]. З отриманого конкордансу відсортовуємо ті приклади, які не містять порівняльні конструкції за заданою моделлю. У результаті маємо лише одне порівняння *мить як вічність*.

Отже, як бачимо, обидві лексеми опозиції «мить — вічність» можуть виступати в порівняльних конструкціях саме в лексичній опозиції (*мить як вічність, вічність як мить*). Крім того, додатковими семами до вже визначених шляхом семно-компонентного аналізу словникових статей СУМ-20 визначаємо такі периферійні семи: «*тривалість миті — людське життя*», «*тривалість миті — вічність*».

3. Подібним чином здійснено запити для компаративної конструкції з компонентом «вічність»: «іменник+як+вічність». Після ручного сортування отриманого конкордансу маємо такі порівняльні конструкції: **момент** як вічність; **мить [довга]** як вічність; **людина** як вічність; **могила** як вічність; **кутя** як вічність; **час** як вічність; **ніч** як вічність; **секунда довга** як вічність.

Ці порівняння експлікують вічність як певний відрізок часу (*секунда, ніч*) як дуже короткий відрізок часу (*мить*), метафоричне позначення часу (*людина* = *людське життя*), а також через метафоричні позначення знаків української етнокультури (*кутя, могила*).

4. Формуємо конструкцію, у якій лексема «вічність» буде компарандумом: «вічність+як+іменник»: CQL-запит

[lc=«вічність»] [word=«як»] [tag=«noun.*»]. Отримані результати (*вічність, як ірреальна, космічна постать; вічність, як єдність спокою і творчості; вічність як краса*) дозволяють визначити такі конотативні семи лексеми «вічність»: «краса», «ірреальність», «космічність», «спокій», «творчість».

Отже, дослідження лексем «мить», «вічність» у компаративних конструкціях художнього дискурсу виявило різну інтенсивність їх входження як компаратума й компарандума. Так, лексема «вічність» як компарандум творить більшу кількість порівнянь, а також різноманітніші метафоричні конструкції. У ролі компаратума лексема «вічність» так само засвідчила більш активне входження в порівняння, ніж лексема «мить» попри те, що лексема «мить» у корпусі ГРАК має суттєво вищу за лексему «вічність» частотність фіксацій у різних стилях, жанрах і тематиках. Крім того, семантично полярні лексеми можуть входити в одну порівняльну конструкцію, тим самим реалізуючи в одному мікроконтексті лексичну бінарну семіотичну опозицію.

ІІІ. Лексеми «мить», «вічність» у мовленні Лесі Українки. CQL-запит <doc author=«Леся Українка»/> дозволяє з'ясувати, які тексти наявні в ГРАК. Як бачимо, це проза й листи з 12-томного видання («Наукова думка», 1975–1979) — корпус поки не містить поетичних творів, а тому до аналізу залучаємо дані Алфавітно-частотного словника лексики прижиттєвих видань Лесі Українки («На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки», поеми «Давня казка», «Роберт Брюс») на порталі mova.info [1] та корпусу творів «Леся Українка: Енциклопедія життя і творчості», який дозволяє пошук слів за жанрами [5].

Частотний аналіз у ГРАК [2] засвідчив ту саму частотну закономірність, що й у корпусі загалом та художній прозі зокрема, а саме: істотне переважання лексеми «мить» (0,03 на 1 млн) над лексемою «вічність» (0,01 на 1 млн). Середня частота вживання лексеми «мить» у поезіях Лесі Українки за даними Корпусу української мови [1] — 0, 1316, а лексеми «вічність» — 0,0526 - підтверджується та ж закономірність.

Лексема «мить» виявляє в колокаціях як зафіксовані словниками семи: *в одну мить, кожную мить, єдину мить, «тривалість миті - хвилина» (Хвилиночка, мить - і вже зникло місто)*, так і латентні: *мить - «довга» (На цілу довгу мить тобі я буду вірна, хвилину буду я ласкава і покірنا...)*. Найчастіше в N-грамах корелює з лексемами *спалахнути, злетіти, промінь, вогонь, думка*. У лексеми «вічність» виявлено такі семи:

«безкінечність» (*Ти еси вічність, тобі нема початку, середини й кінця*), метафоричний вислів висвітлює суб'єктивні семи «межі вічності» (...*той поширює **межі вічності** нашій душі*), носії вічності - *небо, душа, матерія*.

Певною мірою наше дослідження підтвердило думку літературознавця Л. Лавриновича, який дійшов висновку, що в драматичному контексті Лесі Українки «...опозиційні поняття *мить* - *вічність*, попри полярність значень, часто сприймаються як рівноправні. У Лесиному уявленні вічність - це не безкінечний час, а неосягненна відсутність часу. Вічність та мить співвіднесені одне з одним як елементи однієї парадигми, адже мить - це лише «варіант» вічності» [4, с. 63].

Що дають ці результати? По-перше, кількісні показники вказують на важливість тих чи тих концептів у світоглядній картині світу митця, по-друге, дистрибутивний аналіз дозволяє виявити індивідуальні смисли. Принагідно згадаємо дослідження Н. Данилюк [3], здійснене на основі частотних словників збірки Лесі Українки «На крилах пісень», у якому дослідниця назвала найчастотніші лексеми - *море, люди (люд)*, а також домінантні абстрактні поняття (*думка, доля, воля, горе, жаль, мрія, лихо*), назви природних об'єктів у рідній країні (*гай, квіти*), а також іменник «дівчина».

Аналіз трьох корпусів засвідчив доволі низьку частотність лексем опозиції «мить - вічність», проте вони виявляють стійкий зв'язок саме з найчастотнішими лексемами, виявленими Н. Данилюк. Очевидно, на цьому етапі дослідження слід перевести в когнітивну площину й досліджувати МИТЬ, ВІЧНІСТЬ уже як концепти.

Література

1. Алфавітно-частотний словник лексики прижиттєвих видань Лесі Українки («На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки», поеми «Давня казка», «Роберт Брюс») [Електронний ресурс]. URL:<http://www.mova.info/cfq1.aspx?fdid=lupv>.
2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2021. URL: uacorpus.org.
3. Данилюк Н. Мовна картина світу в поетичних текстах збірки Лесі Українки «На крилах пісень» // Українське мовознавство. 2017. № 47. С. 63–78.
4. Лавринович Л.Б. Ідея вічного та часового у драматургії Лесі Українки // Жанрово-стильові аспекти творчості Лесі Українки: зб.

наук. праць / наук. ред. В.І. Гуменюк. Сімферополь: Світ, 2010. С. 58–67.

5. Леся Українка: Енциклопедія життя і творчості / М. Жарких [Електронний ресурс]. URL: <https://www.l-ukrainka.name>.

6. Словник української мови: у 20 т. [Електронний ресурс]. URL: <https://services.ulif.org.ua>.

7. Tognini-Bonelli E. Corpus Linguistics at Work. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2001. 223 p.

УДК 81'373: 821.161.2-1.09Л.Українка

АПЕЛЯТИВИ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК СВІТОГЛЯДНІ КОДИ

Зоряна Мацюк,

*кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри
українського прикладного мовознавства Львівського
національного університет імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)*

Марта Табака,

*магістр кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університет імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)*

Розглянуто апелятиви поетичних творів Лесі Українки з огляду на їхню емотивність як властивість мовного знака, призначена збуджувати почуття та емоції в адресата. Розкрито емотивний зміст риторичних звертань, які акумулюють світоглядні, культурні, ментальні коди поетеси та впливають на формування національної ідентичності українців.

Ключові слова: *апелятив, риторичні звертання, емотивність, поетичний текст, світоглядний код.*

The appeals of Lesya Ukrainka's poetic works are considered in view of their emotionality as a property of the language arouse to excite feelings and emotions in the addressee. The emotion-based content of rhetorical appeals, which allow to determine the worldview, cultural, mental codes of the poetess and to show the influence of individual emotions on the formation of the national identity of Ukrainians, has been revealed.

Keywords: *appeal, rhetorical appeals, motivatedness, poetic text, worldview code.*